

Expositie De stilte die Zwagerman in Fryslân vond

De Laaxums van Willem van Althuis, een wit monochroom van Sies Bleeker en 'schoongemaakte' werken van Christiaan Kuitwaard. In al deze schilderijen van Friese kunstenaars vond Joost Zwagerman de door hem gezochte stilte. Eigenhandig selecteerde hij ze voor zijn expositie *Silence out loud*, die nu te zien is in Museum Kranenburg in Bergen.

Wat vermag het oog als het gaat over kwesties die in eerste instantie het oor aangaan? Met die vraag begint rond 2013 een queste voor schrijver, dichter, essayist en kunstkenner Joost Zwagerman die ruim twee jaar in beslag zal nemen. Natuurlijk, stilte kun je simpelweg definiëren als de afwezigheid van geluid, maar, wilde Zwagerman weten, kun je het ook laten zien?

Het is onder meer een uitspraak in een radio-interview van de Amerikaanse schilder Robert Ryman die hem op het spoor voor zijn zoektocht brengt. 'Wat wil de kunstenaar?', wordt Ryman gevraagd, 'waarop het ietwat raadselachtige "I want to raise the issue of silence" volgt. "Ik was gewonnen – voor het antwoord, de kunstenaar, zijn werk", noteert Zwagerman later in zijn essaybundel *De stilte van het licht*.

Zwagerman verdiept zich in het werk van kunstenaars die zich hetzelfde doel als Ryman stelden; de stilte vangen in hun kunst. Zo probeert hij onder meer de stilte in het werk van Vermeer, Malevich, Rauchenberg, Rothko, Schoonhoven en Dumas bloot te leggen. Om ten slotte uit te komen op de tentoonstelling *Silence out loud* voor Museum Kranenburg in Bergen, waarin Zwagerman bijna honderdvijftig stille en verstilde werken van zo'n tachtig Nederlandse en Vlaamse beeldend kunstenaars samenbrengt. Zijn studie naar de 'onuitputtelijke verschijningsvormen' van stilte in beeldende kunst (op de expositie onderverdeeld in categorieën als de landschappelijke, religieuze, zelfgezochte of de afwezige stilte) brengt hem ook diverse malen naar Fryslân.

E-mail naar Van Althuis

Het is januari 2013 als Tjeerd van Althuis, zoon van de in 2005 overleden Heerenwense landschapsschilder Willem van Althuis, een e-mail van Zwagerman ontvangt. Zwagerman schrijft: 'Ik maakte kennis met het werk van Willem van Althuis dankzij een essay van K. Schippers [...] Naar mijn indruk zou een aantal werken van Willem van Althuis prachtig in het concept van de

tentoonstelling passen. Kranenburg gaat dit jaar open, en heeft meer dan 2100 vierkante meter tentoonstellingsruimte.'
Het mailtje kwam als geroepen, herinnert Tjeerd van Althuis zich. In juni van dat jaar zou in Museum Belvédère in Heerenveen de tentoonstelling *Adhater de horizon* met werk van zijn vader openen, en Susan van den Berg van Belvédère definieert als de afwezigheid van geluid, maar, wilde Zwagerman weten, kun je het ook laten zien? Het is onder meer een uitspraak in een radio-interview van de Amerikaanse schilder Robert Ryman die hem op het spoor voor zijn zoektocht brengt. 'Wat wil de kunstenaar?', wordt Ryman gevraagd, 'waarop het ietwat raadselachtige "I want to raise the issue of silence" volgt. "Ik was gewonnen – voor het antwoord, de kunstenaar, zijn werk", noteert Zwagerman later in zijn essaybundel *De stilte van het licht*.

Na de opening is Joost Zwagerman via Laaxum naar huis gereden. Daar heeft hij een tijd in het haventje gestaan, om te zien waar en wat Willem geschilderd had

nu dus nog een kleine stap om hem te benaderen. En natuurlijk wilden we hem graag helpen met zijn expositie.'

Zo geschiedde. Op 14 juni opende Zwagerman de Willem van Althuis-expositie. 'Ik had hem ter voorbereiding alvast de tekst van het boek gestuurd', vertelt Van den Berg. 'Hij maakte indruk met zijn betrokkenheid en nam zijn openingstext serieus. Hij dook helemaal in de materie, nam regelmatig even contact op om feiten te checken en belde zelfs op de dag van de opening

nog om de puntjes op de i te zetten.'

Na afloop ging hij met Van Althuis langs de schilderijen van Willem van Althuis. 'Met dezelfde bevoegdheid en het enthousiasme dat je van zijn televisieoptredens kent, liep hij van het ene naar het andere werk. Bij elk schilderij maakte hij aantekeningen. Hij selecteerde in eerste instantie een stuk of twintig voor *Silence out loud*.'

De stilte speelde een grote rol in het werk van Van Althuis. 'Hij wordt zelfs wel een schilder van de stilte genoemd, wat gepaard ging met het abstraheren en het leger en stiller maken van zijn landschappen. Net zo lang tot de voorstelling, de werkelijkheid, geheel verdwenen was. Susan schrijft in *Adhater de horizon* dat de drie hoofdthema's kleur, licht en ruimte met elkaar versmelten tot een nieuwe werkelijkheid, het maakt zijn werk even stilzwijgend als weelzeggend.'

Zwagerman was vooral onder de indruk van de bekende grijze serie die Van Althuis schilderde met het vissershuisje van Laaxum. 'Na de opening is hij via Laaxum naar huis gereden', zegt Van den Berg. 'Daar heeft hij een tijd in het haventje gestaan, om te zien waar en wat Willem geschilderd had.' Zwagerman was geraakt door het vervallen gebouwtje en het desolate dat ervan uitgaat, denkt Van Althuis. Zijn vader schilderde het huisje in de loop der jaren negentien keer in steeds hetzelfde formaat van 24 bij 30 centimeter. 'Voor hem werkte het vissershuisje als smeerolie. Soms schilderde hij het als hij ver over had van een groter schilderij. Maar ook als hij een tijdje geen inspiratie had was een Laaxum vaak de aanzet voor een prachtig ander schilderij.'

Binnenkant van nevel

Zwagerman vergelijkt de werken in een artikel in de *Volkstroom* later met die van de Italiaanse schilder Giorgio Morandi (1890-1964): 'De stilteverschijning Morandi had zijn vazen en kruiken, de horizon en leegteschilder Willem van Althuis had Laaxum. Of de veenmoerassen van De Deelen. Of het bruggetje over de Linde. [...] In essentie stemt de blik van beide kunstenaars overeen: zij

keken naar datgene waar de meesten onder ons misschien in het voorbijgaan even de blik aan zouden hechten. 'En later in *De Stilte* van het licht: Kijkend naar Van Althuis' vischokjes, zie je de binnenkant van nevel. Dat is nog maar één stap verwijderd van de binnenkant van zonlicht.'

Van de geselecteerde werken zouden vijf 'Laaxums' uiteindelijk een plekje in *Silence out loud* krijgen. 'Joost bleek de verhouding van de eerder door hem genoemde 2100 vierkante meter dusdanig ruim te hebben overschreden dat er keuzes gemaakt moesten worden', weet Van Althuis. 'Op zich wel jammer, we hadden graag een gevarieerder beeld van het werk van Willem zien hangen, zoals Joost voor ogen had. Desalniettemin zou mijn vader zijn deelname zeker gewaardeerd hebben.'

Op de opening van de tentoonstelling in Belvédère sprak Zwagerman ook Fred Wagemans van Kunst-ruimte Wagemans in Beeststerzwaag. Een weerzien na vele jaren. De twee kenden elkaar nog van het besloten Cultureel Genootschap de Donkere Kamer dat eind jaren tachtig was opgericht en schilders, kunstenaars en dichters bijeenbracht om tot vernieuwing in de kunsten te komen. Wagemans: 'Begin jaren negentig waren we beiden lid. Zwagerman was toen nog echt een jongen, net doorgebroken met zijn roman *Gimmick!*'

Nu vertelde Zwagerman hem over zijn plannen voor *Silence out loud*. Wagemans: 'Toen heb ik hem uitgenodigd om naar mijn galerie te komen om het werk van Sies Bleeker te bekijken dat volgens mij precies in zijn straatje paste.' Bij een bezoek van Zwagerman aan Beeststerzwaag blijkt dat een goede inschatting. 'Hij was meteen onder de indruk. Voor hem waren de verstilde schilderijen uit de jaren zeventig een ontdekking.'

Zwagerman selecteerde uit die tijd twee monochromen van Bleeker (Heerenveen, 1941-2014), waarvan er een zonder titel bij *Silence out loud* hangt. 'Een wit monochroom uit 1977, tenminste, dat lijkt het. Maar als je goed en langer kijkt zie je dat het wit naar het midden toe een heel lichte kleur groen krijgt.

Bleeker heeft heel precies en stapsgewijs een overgang geschilderd die je alteen van heel dichtbij kunt volgen.'

Opvallend, vindt Wagemans. 'Zwagerman koos de werken die Bleeker in Amsterdam maakte en waar hij in Fryslân nooit echt succesvol mee is geweest, hier was hij dat meer met later werk.'

Volgens Wagemans sprak het werk van Bleeker Zwagerman aan omdat er zintuigelijk veel aan valt te beleven. 'Monochromen zijn heel gevoelig voor de lichtomstandigheden. Je ervaart ze door de dagen, weken en maanden heen.

Het monochrome schilderij van Sies Bleeker bracht Zwagerman 'meer dan elk ander schilderij dat hij de laatste jaren zag Rothko in herinnering'

veranderend met de lichtval en met gemeenschappelijk de stilte.' Daarbij bracht het werk van Bleeker Zwagerman 'meer dan elk ander schilderij' dat hij de laatste jaren zag Rothko in herinnering', zo vertelde hij Wagemans. De Amerikaanse schilder Mark Rothko (1903-1970) in wiens kleurvlakken van zijn monochrome schilderijen hij de sublieme contouren of de kleuren terug te brengen. Zonder dat het werk saai of doodsvoudig, daar zit de uitdaging in.'

'Het werk van Bleeker is wel anders tot stand gekomen, met een combinatie van dikke en dunne

penselen. Rothko's werk min of meer met één penseel', zegt Wagemans. 'Maar de werking is hetzelfde. Daarbij is het werk van Bleeker in Nederland vrij uniek: monochromen zijn hier nauwelijks gemaakt.'

Wagemans heeft Sies Bleeker nog net voor zijn overlijden kunnen vertellen dat zijn werk in *Silence out loud* zou worden opgenomen. 'De tentoonstelling heeft hij niet meer mogen meemaken, maar hij was verheugd er onderdeel van te zijn.'

Zwagerman liet zijn oog ook nog vallen op het werk van een derde Friese kunstenaar: dat van interieur-, stillevan en landschapsschilder Christiaan Kuitwaard (51 uit Oldeberkoop. Kuitwaard kwam zo'n drie jaar geleden met Zwagerman in contact bij de opening van een groepstentoonstelling in een galerie in Amsterdam. 'Heel bescheiden vroeg hij me of ik mee wilde doen aan zijn tentoonstelling. Ik denk dat hij mijn werk via internet had gevonden, hij was een echte onderzoeker. Ik heb geantwoord dat het me fantastisch leek.'

'Christiaan Kuitwaard schildert de stilte', schreef Susan van den Berg al eens in het kunstblad *Tu Blom*. 'De schaduw is zijn onderwerp, het schimmernijf zijn werkgebied.' Ook bij Kuitwaard maakt Zwagerman de vergelijking met Morandi. Kuitwaard: 'Willem van Althuis en ik hebben in hem inderdaad dezelfde 'voorvader' waar het schilderen aangaat.'

Drie keer bezocht Zwagerman Kuitwaard daarna om zijn werk te bekijken. 'De eerste keer voorafgaand aan de opening in Belvédère.' Zwagerman koos diverse werken voor zijn tentoonstelling. 'Waaronder het olieverfschilderij *Variatie op Vermeer* dat hij ook kocht. Het is een 'schoongemaakte' geabstraheerde 'variatie op *Vrouw met waterkan* (ca. 1664) van Johannes Vermeer die ik in 2008 maakte.' Voor al mijn werk geldt dat het zo lang door de schilder tot een schilderij stilt en rustig is, zoals door mensen die verhalend en onrustig zijn weg te laten of te werken met vervagende contouren of de kleuren terug te brengen. Zonder dat het werk saai of doodsvoudig, daar zit de uitdaging in.'

'Het werk van Bleeker is wel anders tot stand gekomen, met een combinatie van dikke en dunne penselen. Rothko's werk min of meer met één penseel', zegt Wagemans. 'Maar de werking is hetzelfde. Daarbij is het werk van Bleeker in Nederland vrij uniek: monochromen zijn hier nauwelijks gemaakt.'

Wagemans heeft Sies Bleeker nog net voor zijn overlijden kunnen vertellen dat zijn werk in *Silence out loud* zou worden opgenomen. 'De tentoonstelling heeft hij niet meer mogen meemaken, maar hij was verheugd er onderdeel van te zijn.'

Zwagerman liet zijn oog ook nog vallen op het werk van een derde Friese kunstenaar: dat van interieur-, stillevan en landschapsschilder Christiaan Kuitwaard (51 uit Oldeberkoop. Kuitwaard kwam zo'n drie jaar geleden met Zwagerman in contact bij de opening van een groepstentoonstelling in een galerie in Amsterdam. 'Heel bescheiden vroeg hij me of ik mee wilde doen aan zijn tentoonstelling. Ik denk dat hij mijn werk via internet had gevonden, hij was een echte onderzoeker. Ik heb geantwoord dat het me fantastisch leek.'

'Christiaan Kuitwaard schildert de stilte', schreef Susan van den Berg al eens in het kunstblad *Tu Blom*. 'De schaduw is zijn onderwerp, het schimmernijf zijn werkgebied.' Ook bij Kuitwaard maakt Zwagerman de vergelijking met Morandi. Kuitwaard: 'Willem van Althuis en ik hebben in hem inderdaad dezelfde 'voorvader' waar het schilderen aangaat.'

Drie keer bezocht Zwagerman Kuitwaard daarna om zijn werk te bekijken. 'De eerste keer voorafgaand aan de opening in Belvédère.' Zwagerman koos diverse werken voor zijn tentoonstelling. 'Waaronder het olieverfschilderij *Variatie op Vermeer* dat hij ook kocht. Het is een 'schoongemaakte' geabstraheerde 'variatie op *Vrouw met waterkan* (ca. 1664) van Johannes Vermeer die ik in 2008 maakte.'

Voor al mijn werk geldt dat het zo lang door de schilder tot een schilderij stilt en rustig is, zoals door mensen die verhalend en onrustig zijn weg te laten of te werken met vervagende contouren of de kleuren terug te brengen. Zonder dat het werk saai of doodsvoudig, daar zit de uitdaging in.'

'Het werk van Bleeker is wel anders tot stand gekomen, met een combinatie van dikke en dunne penselen. Rothko's werk min of meer met één penseel', zegt Wagemans. 'Maar de werking is hetzelfde. Daarbij is het werk van Bleeker in Nederland vrij uniek: monochromen zijn hier nauwelijks gemaakt.'

© 'Silence out loud' van Joost Zwagerman is tot 12 juni te zien in Museum Kranenburg in Bergen. www.kranenburg.nl